

УДК 782.1(450):7.091.8(477.74)]“1855/1857“

DOI: [https://doi.org/10.31318/2414-052x.1\(42\).2019.160710](https://doi.org/10.31318/2414-052x.1(42).2019.160710)

БАЦАК К. Ю.

Бацак Костянтин Юрійович – кандидат історичних наук, доцент, директор Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9687-093X>

СЕЗОНИ ІТАЛІЙСЬКОЇ ОПЕРИ В ОДЕСІ 1855–1857 РОКІВ: РЕПЕРТУАР, ВИКОНАВЦІ, РЕКОНСТРУКЦІЯ АНТРЕПРИЗИ

Здійснено огляд репрезентації італійського оперного мистецтва на сцені одеського театру протягом 1855/1856 років в умовах тогочасної фінансової кризи. Брак достовірних відомостей про діяльність італійської оперної трупи у цей час спонукає з'ясувати умови організації її виступів, виявити склад учасників, відтворити оперний репертуар, охарактеризувати творчі біографії, вокальну і сценічну майстерність головних виконавців, вплив їх виступів на формування музично-театрального середовища в Одесі та в інших українських містах. У програмах концертів, які відбувалися в театрі й на міській біржі, звучала італійська інструментальна й вокальна музика у виконанні театрального оркестру, співаків другого плану та учасників хору, які залишилися в Одесі після тимчасового припинення оперної антрепризи. Наведено зміст оперного репертуару, відгуки місцевої преси про сценічні й вокальні особливості виступів солістів, а також невідомі факти їх творчих біографій. Відзначено антрепренерську діяльність Ф. Бергера з відновлення італійських оперних вистав на одеській сцені, апробацію в Одесі нової моделі оперної антрепризи, мобільної, адаптованої до гастрольних виступів у містах із мало розвиненою інфраструктурою дозвілля, виступи артистів одеської трупи Ф. Бергера у складі італійських гастрольних труп, які в наступні роки брали участь у театральних сезонах інших українських міст.

Ключові слова: італійська оперна антреприза, гастрольні виступи, закордонний ангажемент, оперний репертуар, одеський міський театр, оперна трупа Ф. Бергера.

Постановка проблеми. У 50-х роках XIX століття італійська опера в Одесі зазнала найвищого злету і глибокої кризи. Головна причина її поступового занепаду – брак коштів для утримання міського театру – зумовлена обмеженнями в умовах Кримської війни та марнотратством антрепренерів родини Андросових. Останній із них – В. Андросов – збанкрутів і відмовився від зобов'язань; невдовзі після цього він раптово помер, залишивши великі борги. Міська влада сплачувала заборгованість італійським співакам, російським акторам, музикантам та іншим працівникам театру з коштів, асигнованих на утримання театральної антрепризи 1855 року (понад 25000 рублів). До того ж, за рішенням Міністерства внутрішніх справ Російської імперії, з 1855 року монополне право на здійснення маркітантства в одеському портовому карантині, яке з 1830-х років належало імпресарію і приносило додаткові кошти для утримання в міському театрі закордонної оперної антрепризи, було в нього забране і відтепер становило окрему статтю міського відкупу з публічних

торгів¹. Відсутність фінансування, втрата додаткових прибутків від маркітанства віднадили потенційних імпресарію з місцевих негоціантів і не дали змоги міській владі організувати ангажемент оперної трупи в Італії. Проте протягом 1855 – початку 1857 року виступи окремих італійських артистів і музикантів, навіть оперного колективу, все ж відбувалися на сцені міського театру. Брак достовірних відомостей про діяльність італійської оперної трупи в цей період спонукає з'ясувати умови організації її виступів, виявити склад учасників, відтворити оперний репертуар, охарактеризувати творчі біографії, вокальну і сценічну майстерність головних виконавців, вплив їх виступів на формування музично-театрального середовища в Одесі та в інших українських містах.

Мета статті – здійснити огляд репрезентації італійського оперного мистецтва на сцені одеського театру протягом 1855/1856 років в умовах фінансової кризи, змісту оперного репертуару, відгуків місцевої преси про сценічні та вокальні особливості виступів солістів, відтворити невідомі факти їх творчих біографій; розглянути антрепренерську діяльність Ф. Бергера з відновлення італійських оперних вистав на одеській сцені, апробацію в Одесі нової моделі оперної антрепризи, мобільної, адаптованої до гастрольних виступів у містах із мало розвиненою інфраструктурою дозвілля.

Аналіз останніх досліджень. Незважаючи на зацікавлення дослідників італійською оперою в Одесі, її виступи протягом 1855–1857 років не набули належного висвітлення. Деякі автори всупереч фактам стверджують, що постійної оперної трупи в ці роки не було², інші розглядають окремі аспекти діяльності нової італійської трупи в історії міського театру³. М. Варварцев, автор словника діячів італійської культури в Україні, досліджуючи творчі біографії окремих співаків оперної трупи 1856/1857 року, виявив нові факти участі італійських виконавців в одеських виставах⁴.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв'язку з поглибленням театральної кризи навесні 1855 року з Одеси виїхали не лише італійські артисти, які були ангажовані на рік, а й ті, хто вже тривалий час працював у театрі. Відсутність оперної антрепризи змусила шукати новий ангажемент, зокрема незмінного баса місцевої трупи, улюбленця публіки А. Берлендіса⁵ і диригента театрального оркестру, першого скрипаля, композитора Дж. Б. Буфф'є⁶.

У театрі, «закритому» для оперних виступів, залишилась лише частина трупи – ті, хто проживав у місті з родинами й через фінансову скруту не могли повернутися на батьківщину. «Музиканти, актори, хористи тощо, – доповідав одеський градоначальник Ф. Алопеус Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору О. Строгонову

¹ [Рапорт Одеського градоначальника Ф. Алопеуса Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору О. Строгонову про можливість передачі одеського міського театру в орендне утримання] // ДАОО (Державний архів Одеської області). Ф. 1. Оп. 193. Спр. 206 [Про утримання театру в м. Одесі]; [Про визнання невідшкодованою витрату 20040 руб. 31 коп. із одеської міської казни, використаних на театр. 6 травня 1855 – 14 листопада 1860 року] // Там само. Арк. 29 зв.

² [Витте Н. А.] Краткая историческая записка о положении театрального дела в Одессе с начала постройки сгоревшего театра, т. е. с 1808 года. Одесса : Тип. А. Шульце, 1886. 27 с.

³ Остроухова Н. В. Одесский оперный театр в историческом пространстве и времени. Кн. 1 : 1804–1873. Одесса : Астропринт, 2013. 392 с.

⁴ Варварцев М. М. Італійці в культурному просторі України (кінець XVIII – 20-ті рр. XX ст.). Історико-біографічне дослідження (Словник) / Ін-т історії України НАН України. Київ, 2000. 324 с.

⁵ Sono disponibili // Gazzetta dei teatri. 1856. No. 37. 11 luglio.

⁶ Artisti disponibili // L'Italia musicale. 1856. No. 8. 26 gennaio.

7 листопада 1856 року, – залишившись без жодного утримання, були доведені до таких злиднів, що дирекція театру, щоб допомогти їм, змушена була <...> дозволити без будь-якої оплати давати в театрі вистави, щоб віддати весь дохід, крім вечірніх зборів, на їх користь»¹. Однак такі нечасті вистави не давали стабільних статків, тому «музиканти й хористи» звернулись до Міністерства внутрішніх справ із клопотанням про щомісячну виплату половини суми попереднього контракту до відкриття нового сезону. Так було під час епідемій, коли театр вимушено не працював. Проте в цьому проханні їм відмовили, посилаючись на «незадовільний стан міської скарбниці»².

За таких обставин у театрі й залі біржі відбувалися концерти, у яких виконували переважно інструментальну музику: фантазії на теми з популярних опер, п'єси відомих європейських композиторів, рідше – вокальні номери.

7 червня 1855 року театр уперше відкрився після міжсезонної перерви, проте замість опери поставили кілька невеликих водевільних п'єс у виконанні частини акторів колишньої російської драматичної трупи. В антрактах музиканти театрального оркестру зіграли увертюру з «Фенелли» Д. Обера, попури за мотивами «Двох Фоскарі» Дж. Верді. Перший скрипаль і композитор Луїджі Йотті (Luigi Iotti) зіграв фантазію за мотивами «Ріголетто» Дж. Верді, а співаки хору виконали кілька номерів із популярних опер³. Наприкінці червня після вистави драматичної трупи італійські музиканти виступили з концертом: прозвучали увертюра з опери «Донна Карітія» С. Меркаданте, фантазія на мотиви з «Ріголетто», вальс Й. Гунгля, варіації на теми з «Травіати» в авторському виконанні Л. Йотті. Театральний хор виконав номери з опери «Айвенго» Дж. Россіні та «Колумелли» («Columella») Вінченцо Фйораванті (Vincenzo Fioravanti, «хор божевільних») ⁴.

До кінця літа 1855 року в театрі виступали артисти-компрімаріо спільно з музикантами оркестру колишньої оперної трупи, до яких час від часу долучалися співаки-аматори. У програмі одного з таких концертів було дванадцять номерів: бас Джузеппе Поджіалі (Giuseppe Pogliani) виконав каватину зі «Скарамуша» («Un'avventura di Scaramuccia») Луїджі Річчі (Luigi Ricci) в супроводі хору, дует із «Любовного напою» Г. Доніцетті він проспівав із тенором Карлом Вольтою (Carlo Volta). Прозвучали також дует із «Марії Падільї» («Maria Padilla») Г. Доніцетті, баркарола Ф. Шуберта, арія із «Травіати» Дж. Верді, адажіо й фінал із «Сомнамбули» В. Белліні у виконанні «дружини римськопідданого адвоката» Вірджинії Кукомос (Virginia Cucomos) і «пана» Руффа [Ruff]⁵. За кілька днів цей концерт майже без змін повторили в бенефісі театрального

¹ [Рапорт Одеського градоначальника Ф. Алопеуса Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору О. Строгонову про можливість передачі одеського міського театру в орендне утримання] // ДАОО. Ф. 1. Оп. 193. Спр. 206 [Про утримання театру в м. Одесі]; [Про визнання невідшкодовною витрату 20040 руб. 31 коп. із одеської міської казни, використаних на театр. 6 травня 1855 – 14 листопада 1860 року] // Там само. Арк. 30.

² [Відповідь одеського військового губернатора М. Крузенштерна на запит Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора О. Строгонова про можливість утримання коштом міста музикантів та співаків хору колишньої італійської опери] // Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф. 1. Оп. 194; Спр. 622 [Про продовження музикантам і хористам одеської італійської опери половинного від контрактів утримання і про стягнення з купця Василя Андросова грошей, виділених із екстраординарної суми міста Одеси балетним артисткам імператорських театрів. 4 березня 1856 – 27 жовтня 1873 року] // Там само. Арк. 2А –3 зв.

³ Одесские заметки и вести // Одесский вестник. 1855. № 69. 18 июня.

⁴ Одесский театр // Одесский вестник. 1855. № 73. 28 июня.

⁵ Одесские заметки // Одесский вестник. 1855. № 91. 11 августа. Тут і далі, якщо не зазначено ім'я чи ініціали, їх за доступними джерелами з'ясувати не вдалося.

оркестру, який залишався в місті навіть за відсутності італійської опери¹. Прозвучали увертюра з «Цампи» («Zampa, ou La Fiancée de marbre») Фердинанда Герольда (Ferdinand Hérold), комічні номери зі «Скарамуша» й «Любовного напою» у виконанні К. Вольти і Дж. Поджіалі, «Елегія» Г.-В. Ернста (Heinrich Wilhelm Ernst) та фантазії «Жидівський карнавал» скрипаля Л. Йотті, концерт Ф. Мендельсона-Бартольдї для фортепіано з оркестром у виконанні піаніста Цинке. У цьому вечорі взяли участь також співаки-аматори: баса Руффо критики хвалили за «приємний голос і виразну манеру співу», а В. Кукомос вважали окрасою вистави та «головною причиною її гучного успіху»². 14 вересня за участю аматорів італійські співаки виконали уривки з опер «Севільський цирульник» (другий акт) і «Норма» (перший акт), які увійшли до програми бенефісної вистави на користь учасників театрального хору. Тут уперше прозвучала каватина з «Атілли» Дж. Верді у виконанні «народної примадонни» В. Кукомос, баркарола з «Фенелли» Д. Обера – баса Руффа, їх дует із «Набукко» Дж. Верді³.

Однак ці концерти не могли компенсувати відсутності професійної опери. В «Одесском вестнике» 24 листопада відзначалося: «<...> Дні тепер стали такими короткими, а ночі такими довгими, сонце виглядає так рідко, а нудьга заглядає до вас так часто, що театр був би справжньою знахідкою»⁴. У цей час, імовірно, міська влада домовлялася про запрошення італійської трупи на гастрольні виступи з ближчих регіонів Європи, оскільки через брак коштів річний ангажемент співаків в Італії був неможливим. Письменник і публіцист І. Аксаков у листі до батьків від 11–12 листопада 1855 року писав: «Приїхала сюди італійська опера із Бухареста і буде невдовзі давати вистави; ложі вже всі абоновані. Про війну ніхто не думає і не говорить»⁵. Проте місцеві й італійські газети цього часу не повідомляють про жодну італійську трупу, яка виступала в Одесі. В «Одесском вестнике» від 24 листопада міститься пояснення: «З місяць тому в нас ходили чутки про влаштування в Одесі до зими італійської опери в малому складі. Недавно ще нам говорили, що артисти вже ангажовані й незабаром прибудуть до нашого міста. <...> На чому зупинилась ця справа – ми поки не можемо вам сказати нічого позитивного»⁶. Очевидно, муніципалітет не зійшовся в ціні з антрепренером, тому цей проект відклали на майбутнє.

До липня 1856 року одесити мали змогу відвідувати лише концерти, у яких виступали окремі артисти й музиканти колишньої театральної трупи. У червні 1856 року в театрі відбувся бенефіс співака-компрімарію Плаччі (Placci), у якому взяли участь його дружина і донька-співачка спільно з колишніми партнерами – Кольтеллі (Coltelli), Фрабоні (Fraboni) і К. Вольта. Артисти поставили по одному акту із «Севільського цирульника» Дж. Россіні та «Було їх двоє, стало три» Л. Річчі, проспівали окремі вокальні номери: каватина із «Клятви» С. Меркаданте прозвучала у виконанні Фрабоні, а дует із «Колумелли» В. Фйораванті – бенефіціанта і його доньки⁷.

¹ Одесские вести // Одесский вестник. 1855. № 96. 25 августа.

² Там само.

³ Заметки и вести // Одесский вестник. 1855. № 104. 13 сентября.

⁴ Заметки и вести // Одесский вестник. 1855. № 135. 24 ноября.

⁵ Аксаков И. С. Письма к родным. 1849–1856. Москва : Наука, 1994. С. 399.

⁶ Заметки и вести // Одесский вестник. 1855. № 135. 24 ноября.

⁷ A. C. Soirées fantastiques de M. Gian Martini. Bénéfice de M. Placci... // Journal d'Odessa. 1856. No. 64. 8/20 juin.

Запрошуючи до Одеси італійську трупу, міська влада сподівалась відновити постійну італійську оперну антрепризу. Після завершення Східної війни у березні 1856 року одеський градоначальник просив Новоросійського генерал-губернатора відновити субсидію театру на 1856 рік в обсязі 25142 руб. 84 коп.¹ У доповідній записці він наводив такі аргументи: «<...> З укладенням миру торгівля пожвавилась, справи міста набули первісного вигляду і міські доходи перебувають у досить задовільному стані, а в такому освіченому і багатому місті, як Одеса, яке з надлишком постійно наповнюється приїжджими іноземцями, існування театру становить необхідну потребу»². Губернський комітет теж передбачив у бюджеті міста 1856 року на ангажемент артистів 12500 рублів, аргументуючи зменшення видатків на театр тим, що внаслідок запланованого ремонту його приміщень оперний сезон буде майже вдвічі коротшим. Однак ці кошти були вилучені з розпису витрат міста за рішенням офіційного Петербурга³.

Муніципалітет розпочав підготовку до оперного сезону 1856/1857 років, знайшовши антрепренера для ангажементу трупи в Італії. Неназваний імпресаріо, не уклавши контракту з міською думою, одразу розпочав комплектувати трупу, звернувшись до кореспондентів в Італії. 24 січня 1856 року у міланському часописі «Gazzetta dei teatri» повідомлялося про її склад: примадонна Чечілія Мансуї (Cecilia Mansui), контральто Лючія Віале (Lucia Viale), тенор Атанасіо Поццоліні (Atanasio Pozzolini), баритони Валентіно Серматтеї (Valentino Sermattei) та Фердінанд Бергер (Ferdinand Berger) і бас Лодовіко Фіноккі (Lodovico Finocchi)⁴. Частина артистів прибула від міланського театрального агента Джованні Баттісти Бонолі (Giovanni Battista Bonola), який запросив до Одеси мецо-сопрано Л. Віале і баса Л. Фіноккі⁵. Більшість співаків цієї трупи провела попередній сезон у Румунії: в італійській опері Ясс виступала Ч. Мансуї⁶, Галаца – А. Поццоліні, В. Серматтеї⁷ та Л. Фіноккі⁸.

Головні виконавці трупи прибували до міста в різний час. З літа 1856 року в театрі співають примадонна-«ассолюта» Ч. Мансуї, тенор А. Поццоліні й бас Ф. Бергер. На початку творчої кар'єри, протягом 1840–1841 років, А. Поццоліні виступав у Театро Аввалораті (Teatro degli Avvalorati) в Ліворно зі своєю старшою сестрою, примадонною трупи Джованніною Поццоліні (Giovannina Pozzolini); співав у римських Театро Валле (Teatro Valle, 1843–1844), Театро Арджентіна (Teatro Argentina, 1844, 1847 роки), Театро Аполло (Teatro Apollo, 1846), пізніше, у сезоні 1850/1851 років, був першим тенором в оперній трупі Театро дель Дженіо (Teatro del Genio, Вітербо). Цей артист став першим виконавцем партії Сенатора Барбаріго у прем'єрній постановці Вердієвих

¹ Лернер О. М. Одесская старина. Исторические очерки. Одесса : Типография Торгового дома Г. М. Левинсон, 1902. С. 33.

² [Рапорт Одеського градоначальника Ф. Алопеуса Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору О. Строгонову про можливість передачі одеського міського театру в орендне утримання] // ДАОО. Ф. 1. Оп. 193. Спр. 206 [Про утримання театру в м. Одесі]; [Про визнання невідшкодовною витрату 20040 руб. 31 коп. із одеської міської казни, використаних на театр. 6 травня 1855 – 14 листопада 1860 року] // Там само. Арк. 31.

³ Лернер О. М. Одесская старина. Исторические очерки. Одесса : Типография Торгового дома Г. М. Левинсон, 1902. С. 34.

⁴ Supplemento // Gazzetta dei teatri. 1856. No. 5. 24 gennaio.

⁵ Scritture recenti // l'Italia musicale. 1856. No. 79. 1 ottobre.

⁶ Scritture // Gazzetta dei teatri. 1855. No. 36. 21 luglio.

⁷ Recenti scritture // La Fama. 1855. No. 42. 24 maggio.

⁸ Recenti scritture // La Fama. 1856. No. 35. 1 maggio.

«Двох Фоскарі» у Театро Арджентіна 2 листопада 1844 року¹, був у складі виконавців прем'єрної вистави «Маски» («La Maschera») Чезаре Домінічеті (Cesare Dominiceti) в театрі Ла Скала 2 березня 1854 року (партія Фернандо)².

Юна Ч. Мансуї в сезоні 1850/1851 років дебютувала в Театро Гранде (Teatro Grande) Трієста в партії Маргарити Валуа в «Гугенотах» Дж. Мейєрбера³. Наступного року вона вступила до італійської оперної трупи Варшави під орудою антрепренера Доменіко Ронцані (Domenico Ronzani)⁴, у якій виступала в амплу примадонни-сопрано. Після виступів в Одесі під час антрепризи Василя Андросова – Євгенія Кехрїбарджі 1853/1854 років в амплу компримарії⁵, наступного сезону вона набула популярності в головній партії «Попелюшки» Дж. Россіні у флорентійському театрі Пергола (Teatro Della Pergola)⁶.

Про доодеський період діяльності Ф. Бергера відомо небагато. 1851 року він був ангажований агенцією Дж. Б. Бонолі в оперну трупу комунального театру Реджо (Teatro Regio) на амплу першого баритона⁷. Згодом, 1854 року, він розмістив оголошення в міланській «La Fama» про готовність до нового ангажементу⁸. Очевидно, співацька кар'єра артиста у цей час уже прямувала до завершення.

20 липня одеський оперний сезон відкрився «Лючією ді Ламмермур» Г. Доніцетті з Ч. Мансуї в головній партії. «Пані Мансуї, – писав музичний оглядач газети «Journal d'Odessa», – довела нам, що досягла справжнього прогресу; пан Поццоліні, з яким ми зустрічалися вперше, забезпечив успіх цього вечора; щодо Бергера, то його великодушно прийняли як необхідну одиницю, без якої оперу неможливо було вивести на сцену»⁹. За місяць ця сама газета повідомляла, що італійська трупа поставила «Лукрецію Борджа» і, «будучи не в змозі піднятися на вершину «Норми» з причини непереборного нездужання нової примадонни, готує <...> «Севільського цирульника»»¹⁰.

Згодом у «Journal d'Odessa» були опубліковані відгуки про виступ дебютантів: «У Поццоліні чудовий голос, ним можна заслухатися, але чи маємо ми шкодувати про те, що він відмовляється надати своєму співу відтінків виразності й почуття, яких вимагають різні стани його ролі? Де ця зворушлива простота, з якою Дженнаро має розповідати про своє минуле? Де це мелодійне і ніжне зітхання, у яке, співаючи в тріо другого акту, він має вкласти так багато душевності, щоб виразити спогади про свою матір?»¹¹. Виконуючи партію, співак прагнув показати діапазон свого голосу, нехтуючи засобами вокальної виразності й вимогами до акторської гри. Та незважаючи на ці недоліки, А. Поццоліні виявився найкращим із тенорів, які співали в Одесі протягом останніх сезонів – завдяки йому публіка «ще слухала оперу до кінця»¹². Автор

¹ Budden J. Le Opere di Verdi. Volume primo. Da Oberto a Rigoletto. Torino : E.D.T., 1985. P. 186.

² Cominazzi P. Milano. Teatro alla Scala // La Fama. 1854. No. 19. 6 marzo.

³ Teatri e spettacoli // La Fama. 1851. No. 21. 13 marzo.

⁴ Recenti scritture // La Fama. 1851. No. 36. 5 maggio.

⁵ Бацак К. Ю. Італійська оперна антреприза В. Андросова – Є. Кехрїбарджі в міському театрі Одеси (квітень 1853 – березень 1854) // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2018. № 3. С. 114.

⁶ Firenze // La Fama. 1854. No. 76. 21 settembre.

⁷ Notizie // La Fama. 1851. No. 100. 15 dicembre.

⁸ Artisti disponibili // La Fama. 1854. No. 66. 17 agosto.

⁹ A. C. Theatre d'Odessa // Journal d'Odessa. 1856. No. 86. 30 juillet/ 11 août.

¹⁰ A. C. Theatre d'Odessa // Journal d'Odessa. 1856. No. 95. 22 août / 3 septembre.

¹¹ A. C. Opéra Italien. Lucrezia Borgia. ... // Journal d'Odessa. 1856. No. 92. 13/25 août.

¹² Там само.

рецензії позитивно відгукнувся про Мансуї-Лукрецію: за кілька років, доки вона не співала в Одесі, співачка професійно зростає, вдосконалюючи техніку співу і гри, проте «ці успіхи не змогли піднести її до такого рівня, щоб стати блискучою примадонною»¹.

Ф. Бергер, на жаль, і далі розчаровував шанувальників опери: його гра «не досягла тієї холодної гідності, похмурої таємничості чи жаскої енергійності», яких потребувала «надзвичайно важлива» партія Герцога Альфонсо². Його спів вимагав великих зусиль, і коли співак не форсував голосу, звук виходив тьмяним, безбарвним або був майже не чути³.

У перші місяці театрального сезону виявилось, що невелика труппа була обмежена у виборі репертуару, до того ж артистам, які грали в усіх виставах, потрібно було багато часу для репетицій нових опер, вони часто хворіли: театральні кореспонденти вказували на «численні й тривалі паузи» у їхніх виступах протягом літа й осені 1856 року⁴. Афіші італійської опери були поряд з анонсами вистав російської та французької драматичних труп. Недостатнім складом артистів і у зв'язку з цим необхідністю співати їм у тих партіях, які не відповідали природі їхніх голосів, зумовлено значні купюри: «Іде не опера, – писав одеський градоначальник генерал-губернатору, – а, краще сказати, уривки її з вилученням найкращих і найскладніших місць, без перших сюжетів, тому її мало відвідують <...>»⁵.

У жовтні 1856 року прибуло ще кілька ангажованих співаків основного складу виконавців. Бас-профундо Л. Фіноккі дебютував у партії Астона в «Лючії ді Ламмермур»⁶, примадонна мецо-сопрано Л. Віале, яка виступила перед одеськими глядачами в партії Адальджизи, в «Нормі» і мала «схвальний успіх»⁷. Крім дебютантів, у трупі працював артист Дж. Поджіалі, який у попередніх сезонах співав другорядні басові партії. Останнім часом його ім'я часто з'являлося в програмах оперних концертів. Театральний критик висловив сподівання на відновлення в репертуарі з його участю «Італійки в Алжирі» Дж. Россіні та «Колумелли» В. Фйораванті, відзначивши відповідальне ставлення співака до всіх партій, які він виконував⁸.

Мецо-сопрано Л. Віале, незважаючи на свій юний вік, до приїзду в Одесу співала в трупі міланського театру Каркано (Teatro Carcano) 1855 року: крім вдалих виступів у «Трубадурі» Дж. Верді й «Тамплієри» О. Ніколаї, вона взяла участь у прем'єрах опер «Ізабелла з Аспено» («Isabella d'Aspeno»)⁹ і «Ла Редівіва» («La Rediviva»)¹⁰ Паоло Каррери (Paolo Carrera). Наступного сезону співачка виконала партії Матільди в опері «Вільгельм Телль» Дж. Россіні у венеційському театрі Ла Феніче (Teatro La Fenice)¹¹.

¹ А. С. Opéra Italien. Lucrezia Borgia. ... // Journal d'Odessa. 1856. No. 92. 13/25 août.

² Там само.

³ Там само.

⁴ К. К. Одесский театр // Одесский вестник. 1856. № 119. 25 октября.

⁵ [Рапорт Одеського градоначальника Ф. Алопеуса Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору О. Строгонову про можливість передачі одеського міського театру в орендне утримання] // ДАОО. Ф. 1. Оп. 193. Спр. 206 [Про утримання театру в м. Одесі]; [Про визнання невідшкодовною витрату 20040 руб. 31 коп. із одеської міської казни, використаних на театр. 6 травня 1855 – 14 листопада 1860 року] // Там само. Арк. 30–30 зв.

⁶ К. К. Одесский театр // Одесский вестник. 1856. № 119. 25 октября.

⁷ Odessa // l'Italia musicale. 1856. No. 94. 22 novembre.

⁸ X. X. Nouvelles de l'Opéra // Journal d'Odessa. 1856. No. 117. 15/27 octobre.

⁹ Recenti scritture // La Fama. 1855. No. 22. 15 marzo.

¹⁰ Cominazzi P. Milano. Teatro Carcano // La Fama. 1856. No. 6. 21 gennaio.

¹¹ Venezia // La Fama. 1856. No. 58. 21 luglio.

Л. Фіноккі був більш досвідченим співаком. На початку своєї кар'єри, протягом 1840–1845 років, він виступав як бас-кантанте (баритон) у комунальному театрі Фабріано (Teatro Gentile da Fabriano), в Афінах, Сполето, Ланчано. У сезоні 1845/1846 років, під час ангажементу до римського Teatro Valle був головним виконавцем партії Саула в однойменній опері («Saul») Антоніо Буцці (Antonio Buzzì)¹. З часом виступав у театрах Сенігаллії, Неаполі, Фоджі, а з 1850 року – переважно за кордоном, в італійських трупах Антверпена (Бельгія), Бухареста (сезони 1852/1853 та 1855/1856 років) та Порту (1854/1855). До приїзду в Одесу Л. Фіноккі набув досвіду виконання баритонових партій в операх Дж. Верді («Атілла», «Двоє Фоскарі», «Ернані», «Ломбардці», «Луїза Міллер», «Набукко», «Трубадур»), Г. Доніцетті («Весталка», «Донька полку», «Лукреція Борджа», «Любовний напій», «Лючія ді Ламмермур», «Парізіна»), В. Белліні («Беатріче ді Тенда», «Норма», «Пуритани», «Сомнамбула»)². Одеські виступи Л. Фіноккі, як і трупи загалом, мали завершитись у березні 1857 року³. Професіоналізм, виявлений Л. Фіноккі та Л. Віале під час дебютних виступів, критики вважали запорукою можливості здійснювати постановки опер без купюр.

Невдовзі після спектаклів за участю Л. Фіноккі й Л. Віале музичний критик писав: «З допомогою наших хорів і оркестру італійська трупа буде в змозі затіяти на зиму щось більш цікаве, ніж було досі»⁴.

У доповненому складі італійська трупа показала «Лукрецію Борджа», у якій відзначився Л. Фіноккі в партії Герцога. Л. Віале в образі Пажо Орсіні була непереконливою: «В одному місці, – пише оглядач “Одесского вестника”, – де їй не вистачило голосу, вона простодушно пролепетала публіці “Non posso” (не можу), і публіка покрила оплесками цю щиросердну витівку»⁵.

Незабаром, у бенефісі Ч. Мансуї, з успіхом поставили «Ернані» Дж. Верді, яка в цьому сезоні звучала лише в уривках⁶. Артистичні й вокальні переваги баса Л. Фіноккі високо оцінили після виконання ним партії Карла V, особливо в ансамблях: він чудово виконав дует спільно з Мансуї-Ельвірою, звучав упевнено у фінальному тріо опери⁷. Тенор А. Поццоліні виявив високу школу, майстерно проспівавши «маленький» дует, який передує фінальному тріо, у *mezzo-petto*⁸. Бенефіціантка після багаторазових викликів упродовж вистави заслужила овації ще й у фіналі. Як виявилось в ході сезону, її акторський талант найбільше розкрився у вердівському репертуарі⁹.

Останнім до складу місцевої трупи був ангажований баритон Валентіно Серматтеї, який уже завершував свою сценічну кар'єру. Він розпочав її як оперний співак протягом 1837–1838 років у театрах Мілана (Teatro Alla Canobbiana, Teatro alla Scala, Teatro Re), далі – в оперному сезоні в Кальярі (Teatro Civico di Castello), виступав у складі оперних труп у Гуасталлі (1838), Трієсті (Teatro Grande), Турині (Teatro Carignano) і Генуї (Teatro Carlo Felice, 1841). У сезоні 1842/1843 років артист працював у комунальному театрі Модени (Teatro Comunale di Modena), потім – за кордоном,

¹ Roma. Teatro Valle // Il Pirata. 1845. No. 92. 9 maggio.

² Artisti disponibili // La Fama. 1853. No. 51. 27 giugno.

³ Scritture // Gazzetta dei teatri. 1856. No. 50. 16 settembre.

⁴ К. К. Одесский театр // Одесский вестник. 1856. № 119. 25 октября.

⁵ Одесские заметки // Одесский вестник. 1856. № 125. 8 ноября.

⁶ Там само.

⁷ X. X. Opera Italien // Journal d'Odessa. 1856. No. 132. 19 novembre / 1 décembre.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

у Португалії, Іспанії (театри Лісабона, Порту і Кадису, 1843–1846) і Франції. Перед виступами в Одесі мав ангажемент у театрах Валенсії (1851), Модени (1853), у сезоні 1854/1855 років – у театрі Ясс¹. Співак опанував великий вокальний репертуар в амплу першого баса (згодом баритона), співаючи в операх В. Белліні, Дж. Верді, Г. Доніцетті, Т. Мабелліні (Teodulo Mabellini), А. Маццукато (Alberto Mazzucato), С. Меркаданте, Дж. Персіані (Giuseppe Persiani), Л. Річчі, Дж. Россіні та ін. Після виступів у Teatro del Campillo (Teatro del Campillo, Гранада, Іспанія) в амплу першого баритона під час літнього сезону 1852 року артист спробував себе, щоправда не зовсім вдало, як імпресаріо в цьому ж театрі в зимово-літньому сезоні 1852/1853 року².

У дебютному виступі в Одесі В. Серматтеї виконав головну партію в «Ріголетто» Дж. Верді (листопад, 1856). У місцевих газетах його назвали «цінним здобутком» місцевої опери. «Ми раді відзначити успіх цього співака, – писала “Journal d’Odessa”, – Серматтеї – неперевершений артист, який грає піднесено, дотепно й розумно, і водночас співає з великою виразністю і смаком»³. Єдиний недолік, помічений театральним кореспондентом, – нерівність у звуковидобуванні, що пояснювалося труднощами поєднання гри й співу⁴. У цій опері відзначився А. Поццоліні, завдяки якому критик назвав партію Герцога Мантуанського найкращою в одеському репертуарі артиста. Єдине зауваження стосувалося виконання пісеньки «La donna è mobile», бо співак надто акцентував першу ноту в другому куплеті, що призвело до втрати «характеру легковажності й абсурду»⁵.

Примадонна Ч. Мансуї виконала партію Джільди, щоправда, у теситурі, високій для її голосу. Музичний критик радив їй транспонувати деякі арії, щоб високі ноти не втрачали «вишуканості звучання»⁶. Критичні зауваження прозвучали й щодо виконання Л. Віале ролі Маддалени. Співачка не змогла надати виразності й кокетства своїй грі, зокрема звучанню квартету «Bella figlia dell’amore...». «Коли людина настільки красива і настільки юна, невже так важко навчитися сміятись? – саркастично зауважував рецензент. – Без гучного життєрадісного сміху, здається, весь ефект цього квартету зникає. Смійтесь, смійтесь, пані, і Вам будуть більше аплодувати, і не лише ті, хто Вас любить, а й ті, хто надає перевагу музиці, а не Вашому симпатичному личку!»⁷.

З приїздом баритона з’явилася можливість поставити популярного в минулі роки «Макбета». Серед виконавців у цій виставі (15Квітня 1856), – крім В. Серматтеї-протагоніста, – Л. Фіноккі (Банко), Ч. Мансуї (Леді Макбет), А. Поццоліні (Макдуф), Фрабоні (Малкольм), Дж. Поджіалі (Лікар), Ченереллі (Слуга Макбета). Постановка «Макбета» під оригінальною назвою порушувала цензурні правила, оскільки від початку, з 1852 року, ця опера йшла на одеській сцені як «Гальмар-бен», що було визначено рішенням III відділу «канцелярії його імператорської величності». Одеський градо-

¹ Valentino Sermattei // <http://www.lacasadellamusica.it/Vetro/Pages/Dizionario.aspx?ini=S&tipologia=1&idoggetto=1384&idcontenuto=2683> (accessed: 15.11.2018).

² José Antonio Oliver García. El teatro lírico en Granada en el siglo XIX (1800–1868). Tesis doctoral. Dirigida por Francisco J. Giménez Rodríguez. Departamento de Historia y Ciencias de la Música Facultad de Filosofía y Letras. Universidad de Granada. Granada: Editorial de la Universidad de Granada, 2012. P. 274, 582.

³ X. X. Opera Italien // Journal d’Odessa. 1856. No. 132. 19 novembre / 1 décembre.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

начальник Ф. Алопеус у доповідній записці про цей «прикрий» випадок, виправдовуючись, указував, що дирекція одеського театру змінила в афіші лише «імена дійових осіб, не торкаючись лібрето, бо зустріла ім'я “Макбета” в афішах імператорських театрів»¹.

Протягом останніх місяців 1856 року було підготовлено виставу за оперою «Сафо» Джованні Пачіні (Giovanni Pacini). У січні 1857 року вона йшла в бенефісі Л. Фіноккі. Критика відзначила «чудовий» виступ бенефіціанта в партії Алькандра. Шанувальники присвятили артисту вірші². Тенор А. Поццоліні в «Сафо» бездоганно виконав відомий своєю складністю речитатив третього акту. Примадонні Ч. Мансуї в головній партії, на думку рецензента, не вистачило уміння передати різні психологічні стани героїні – від меланхолії до відчаю. Драматизм партії співачка по-справжньому виявила наприкінці другого акту, заспівавши з «великою душею і всією енергією, необхідною в цій важливій сцені»³. Л. Віале в партії Клімени виконала каватину другого акту «*Mercè, dilette ancella*», майстерно впоравшись з усіма труднощами алегро й речитативу арії⁴. Оцінюючи її яскраві виступи, музичний критик шкодував, що вона не може вповні розкрити на одеській сцені свій талант мецо-сопрано, бо постійно змушена співати контральтові партії, які не відповідають природним можливостям її голосу. Особливу складність для неї, на його думку, становив речитатив «*Sgombra è la sacra selva*» в «Нормі»⁵.

Найгострішою проблемою в театрі була діяльність оркестру, який кількісно суттєво зменшився порівняно з попереднім роком. Неповний склад, невисока кваліфікація частини музикантів негативно вплинули на якість вистав. «Чотири скрипки, один альт, духові інструменти, які майже всі не мають других виконавців, чи можуть вони створити хоч якусь гармонію? – запитував кореспондент “*Journal d’Odessa*”. – В ансамблі ми чуємо красиві голоси, яким акомпанують хрипкі баси із шиплячими флейтами й скрипками, вони не грають, а буквально дряпають»⁶. Новий хормейстер Сальваторе Сабателлі (Salvatore Sabatelli), який виконував і функції капельмейстера трупи, мав докласти багато зусиль, щоб адаптувати партитури опер до можливостей оркестру⁷.

Наприкінці сезону італійські артисти взяли участь у кількох музичних вечорах у залі міської біржі. Л. Фіноккі виступив у концерті піаніста й композитора Терранови, одного з наслідувачів оперного стилю Дж. Верді. Він проспівав арію і спільно з басом Руффом дуєт з опери концертанта «Паолі» («*Paoli*»)⁸.

У театрі протягом року діяли кілька театральних колективів, кожен з них мав свого антрепренера чи навіть кількох (французька – Дантерні й Фелісьо, російська – Соколова). Тобто антрепренер італійської оперної трупи у сезоні 1856/1857 років орєндував сцену одеського театру на рівних правах з іншими. Луїджі Джервазі (Luigi Gervasi), колишній капельмейстер італійської опери, який залишився в Одесі, писав

¹ [Пояснювальна записка одеського градоначальника Ф. Алопеуса в III відділ «канцелярії його імператорської величності» про причини порушення цензурних настанов у виставі «Макбета» Дж. Верді] // Российский государственный исторический архив (Санкт-Петербург). Ф. 780. Оп. 2. Д. 36 [Одеський театр... 1856 рік]. Арк. 3–3 зв.

² Odessa // *L’Italia musicale*. 1857. No. 17. 28 febbraio.

³ Там само.

⁴ Odessa // *L’Italia musicale*. 1857. No. 17. 28 febbraio.

⁵ Там само.

⁶ X. X. Opera Italien // *Journal d’Odessa*. 1856. No. 132. 19 novembre / 1 décembre.

⁷ Там само.

⁸ Одесские вести // *Одесский вестник*. 1857. № 36. 30 марта.

про цей оперний сезон так: «Невелика італійська трупа давала проїздом кілька вистав на одеській сцені протягом кількох місяців...»¹. Хоч автор і припустився неточностей (адже тепер відомо, що трупа була спеціально сформована для Одеси й виступала протягом липня 1856 – березня 1857 року), він стверджує, що у цієї «мандрівної» трупи був власний антрепренер. Про це йдеться і в повідомленні «Одесского вестника» від 30 березня 1857 року: «А що буде з оперою? Останній концерт переконає, що утримувач її, примадонна, прімо басса і прімо тенори в нас є. Оркестр і хористи так зодесились, що, звичайно, і не думають рухатися звідси»².

Хто ж цей неназваний антрепренер-співак, який брав участь у прощальних концертах італійських артистів? В останньому з них, благодійному, який відбувся у залі міської біржі, виступили примадонна Чечілія Мансуї, бас Лодовіко Фіноккі й тенор Пасквале Фіскетті (Pasquale Fischetti), який приїхав до Одеси наприкінці сезону. До цього, протягом 1853–1854 років, він був першим тенором в італійській оперній групі в Тифлісі³, звідти разом із антрепренером Барбері (Barbieri) виїздив у гастрольний тур до Астрахані⁴. У концерті взяли участь також тенор А. Поццоліні – єдиний перший тенор італійської трупи цього сезону, а також бас-невдаха літніх оперних дебютів Ф. Бергер, про якого після приїзду Л. Фіноккі не згадували в дописах про оперні вистави⁵. Цьому артисту, як зазначалося в часописі «Journal d'Odessa», публіка була «зобов'язана запровадженням <...> справжньої італійської опери»: саме Ф. Бергер «виписав з Італії» баса Л. Фіноккі й мецо-сопрано Л. Віале, саме йому вдалося зібрати «шматочки з уламків <...> старої трупи» та, «для задоволення потреб місцевої публіки» відновити на одеській сцені ряд вердівських опер⁶. Отже, як свідчать факти, антрепренером одеської оперної трупи сезону 1856/1857 років був Ф. Бергер. В Одесі розпочалася його антрепренерська діяльність.

Після завершення сезону італійські артисти не поспішали повертатися в Італію. Тенор А. Поццоліні залишився в Одесі у складі оперної трупи В. Серматтеї⁷, який, на умовах оренди міського театру взявся організовувати виступи італійської оперної антрепризи в 1856/1857 театральному році. Інші співаки, залишившись у групі Ф. Бергера, вирушили з гастрольним туром до Харкова. Дорогою вони виступили в Кременчуці. «Одесский вестник» повідомляв, що 14 липня Л. Фіноккі й Ч. Мансуї спільно з іншими артистами «мандрівної трупи» поставили для місцевих глядачів третій акт «Ріголетто»⁸. Пізніше, 4 серпня, вони інсценували в Полтаві під час Іллінського ярмарку «Лукрецію Борджа». Виконавцями були Л. Фіноккі, Ч. Мансуї, П. Фіскетті, «пані Фіноккі», а також деякі колишні учасники хору одеського театру⁹. До Харкова трупа Ф. Бергера приїхала на осінній театральний сезон, дебютувавши 28 жовтня оперою «Ернані»¹⁰. Згодом італійські артисти поставили тут «Ріголетто»,

¹ Джервази Л. Исторический очерк итальянской оперы в Одессе с 1838 по февраль 1870 г. // Новороссийский телеграф. 1870. № 97. 3 (15) мая.

² Одесские вести // Одесский вестник. 1857. № 36. 30 марта.

³ Teatri dell'Estero // La Fama. 1854. No. 2. 5 gennaio.

⁴ Tiflis // La Fama. 1854. № 50. 22 giugno.

⁵ Одесские вести // Одесский вестник. 1857. № 36. 30 марта.

⁶ X. X. Nouvelles de l'Opéra // Journal d'Odessa. 1856. No. 117. 15/27 octobre.

⁷ Odessa // La Fama. 1858. No. 103. 29 dicembre.

⁸ Черняев Н. И. Из Харьковской театральной старины. Харьков : Экограф, 2010. С. 371.

⁹ Там само. С. 369.

¹⁰ Нагоняев. Итальянская труппа в Харькове // Харьковские губернские ведомости. 1858. № 43, 1 ноября.

«Лукрецію Борджа» та «Лінду ді Шамуні»¹. Гастролюючи в наступні роки, цей колектив зберігав ядро «одеських» головних виконавців: у Харкові наприкінці осені 1859 року знову сподівалися на приїзд трупи Ф. Бергера, у складі якої було лише двоє нових співаків – «прекрасне сопрано і чудовий тенор»². У 1863 році Ф. Бергер після тривалої гастрольної діяльності в містах європейської частини Російської імперії започаткував постійну оперну антрепризу в київському міському театрі. Серед учасників його італійської трупи знову були примадонна мецо-сопрано Ч. Мансуї, примадонна контральто Л. Віале і капельмейстер С. Сабателлі³.

Висновки. Отже, попри відсутність фінансування міського театру муніципалітетом, концертна і музично-театральна діяльність італійських артистів в Одесі 1855–1856 років фактично не припинялася. Музиканти оркестру, співаки хору, сольні виконавці брали участь у концертах у театрі та за його межами, а з літа 1856 року спільно із солістами, які прибули з Італії, утворили одеську трупу під орудою Ф. Бергера. Цей колектив, виступаючи на сцені міського театру протягом дев'яти місяців, виконував популярний репертуар з опер італійських композиторів. Тривалі перерви в його діяльності, скорочення оперних партитур були зумовлені обмеженими виконавськими можливостями трупи, у якій не було співачок сопрано і контральто, а тривалий час – і першого баса й баритона. Театральний сезон трупи Ф. Бергера 1856/1857 років став своєрідною апробацією її виконавських та організаційних можливостей для гастрольних виступів у малому складі в інших містах. Презентуючи, хоч і в недосконалому виконанні, оперні вистави й концертні програми, «мандрівна» трупа Ф. Бергера популяризувала найкращі зразки європейського оперного мистецтва.

ДОДАТОК

Репертуар італійської оперної трупи Одеси сезону 1856/1857 років⁴: «Ернані», «Макбет», «Адель ді Козенца» («Розбійники»), «Ріголетто» Дж. Верді; «Лючія ді Ламмермур», «Лукреція Борджа», «Лінда ді Шамуні», «Марія ді Роган» Г. Доніцетті; «Норма» В. Белліні; «Сафо» Дж. Пачіні; «Севільський цирульник» Дж. Россіні.

Склад оперної трупи одеського театру сезону 1856/1857 років: Чечілія Мансуї – примадонна-сопрано (мецо-сопрано), Лючія Віале – примадонна-контральто (мецо-сопрано), Атанасіо Поццоліні – перший тенор, Пасквале Фіскетті – перший тенор (у складі трупи з 1857 року), Валентіно Серматтеї – перший баритон, Фердінанд Бергер – перший бас (брав участь у виставах до жовтня 1856 року), Лодовіко Фіноккі – перший бас (жовтень 1856 – березень 1857 року), Фрабоні – другий тенор; Джузеппе Поджіалі – другий бас, Ченереллі – бас-компрімаріо, Луїджі Йотті – перший скрипаль і диригент, Сальваторе Сабателлі – хормейстер, капельмейстер.

¹ Нагоняев. Итальянская труппа в Харькове // Харьковские губернские ведомости. 1858. № 43, 1 ноября.

² Говорят, что скоро приедет к нам... // Харьковские губернские ведомости. 1859. № 116, 6 ноября.

³ Бацак К. Ю. Італійська оперна антреприза у Києві 1863–1866 років: pro et contra // Українське музикознавство. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2015. Вип. 41. С. 49–50.

⁴ Відтворений за публікаціями в одеській та італійській пресі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ

1. Аксаков И. С. Письма к родным. 1849–1856. Москва : Наука, 1994. 656 с.
2. [Афіша опери «Макбет» Дж. Верді, поставленої італійською трупю в міському театрі Одеси 15 грудня 1856 року] // Російський державний історичний архів (Санкт-Петербург) (РДІА). Ф.780. Оп. 2. Спр. 36 [Одеський театр... 1856]. Арк. 3–3 зв.
3. Бацак К. Ю. Італійська оперна антреприза В. Андросова – Є. Кехрібарджі в міському театрі Одеси (квітень 1853 – березень 1854) // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2018. № 3. С. 105–117.
4. Бацак К. Ю. Італійська оперна антреприза у Києві 1863–1866 років: pro et contra // Українське музикознавство. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2015. Вип. 41. С. 43–76.
5. Варварцев М. М. Італійці в культурному просторі України (кінець XVIII – 20-ті рр. XX ст.). Історико-біографічне дослідження (словник) / Ін-т історії України НАН України. Київ, 2000. 324 с.
6. [Відповідь одеського військового губернатора М. Крузенштерна на запит Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора О. Строгонова про можливість утримання коштом міста музикантів та співаків хору колишньої італійської опери] // Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф. 1. Оп. 194. Спр. 622 [Про продовження музикантам і хористам одеської італійської опери половинного від контрактів утримання і про стягнення з купця Василя Андросова грошей, виділених із екстраординарної суми міста Одеси балетним артистам імператорських театрів. 4 березня 1856 – 27 жовтня 1873 року]. Арк. 2А–3 зв.
7. [Витте Н. А.] Краткая историческая записка о положении театрального дела в Одессе с начала постройки сгоревшего театра, т. е. с 1808 года. Одесса : Тип. А. Шульце, 1886. 27 с.
8. Говорят, что скоро приедет к нам... // Харьковские губернские ведомости. 1859. № 116, 6 ноября.
9. Джервази Л. Исторический очерк итальянской оперы в Одессе с 1838 по февраль 1870 г. // Новороссийский телеграф. 1870. № 97. 3 (15) мая.
10. Заметки и вести // Одесский вестник. 1855. № 104. 13 сентября.
11. Заметки и вести // Одесский вестник. 1855. № 135. 24 ноября.
12. К. К. Одесский театр // Одесский вестник. 1856. № 119. 25 октября.
13. Лернер О. М. Одесская старина. Исторические очерки. Одесса : Типография Торгового дома Г. М. Левинсон, 1902. 36 с.
14. Нагоняев. Итальянская труппа в Харькове // Харьковские губернские ведомости. 1858. № 43. 1 ноября.
15. Одесские вести // Одесский вестник. 1855. № 96. 25 августа.
16. Одесские вести // Одесский вестник. 1857. № 36. 30 марта.
17. Одесские заметки // Одесский вестник. 1855. № 91. 11 августа.
18. Одесские заметки // Одесский вестник. 1856. № 125. 8 ноября.
19. Одесские заметки и вести // Одесский вестник. 1855. № 69. 18 июня.
20. Одесский театр // Одесский вестник. 1855. № 73. 28 июня.
21. Остроухова Н. В. Одесский оперный театр в историческом пространстве и времени. Кн. 1 : 1804–1873. Одесса : Астропринт, 2013. 392 с.
22. [Пояснювальна записка одеського градоначальника Ф. Алопеуса в III відділ «канцелярії його імператорської величності» про причини порушення цензурних настанов у виставі «Макбета» Дж. Верді] // Российский государственный исторический архив (Санкт-Петербург). Ф. 780. Оп. 2. Д. 36 [Одеський театр... 1856]. Арк. 76.

23. [Рапорт Одеського градоначальника Ф. Алопеуса Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору О. Строгонову про можливість передачі одеського міського театру в орендне утримування. 1860 р.] // ДАОО. Ф. 1. Оп. 193. Спр. 206 [Про утримання театру в м. Одесі]. Арк. 29–35 зв.
24. Черняев Н. И. Из Харьковской театральной старины. Харьков : Экограф, 2010. 655 с.
25. A. C. Opéra Italien. Lucrezia Borgia // Journal d'Odessa. 1856. No. 92. 13/25 août.
26. A. C. Soirées fantastiques de M. Gian Martini. Bénéfice de M. Placci... // Journal d'Odessa. 1856. No. 64. 8/20 juin.
27. A. C. Theatre d'Odessa // Journal d'Odessa. 1856. No. 86. 30 juillet / 11 août.
28. A. C. Theatre d'Odessa // Journal d'Odessa. 1856. No. 95. 22 août/3 septembre.
29. Artisti disponibili // La Fama. 1854. No. 66. 17 August.
30. Artisti disponibili // l'Italia musicale. 1856. No. 8. 26 gennaio.
31. Artisti disponibili // La Fama. 1853. No. 51. 27 giugno;
32. Budden J. Le Opere di Verdi. Volume primo. Da Oberto a Rigoletto. Torino : E.D.T., 1985. 607 p.
33. Cominazzi P. Milano. Teatro alla Scala // La Fama. 1854. No. 19. 6 marzo.
34. Cominazzi P. Milano. Teatro Carcano // La Fama. 1856. No. 6. 21 gennaio.
35. Firenze // La Fama. 1854. № 76. 21 settembre.
36. García J. A. O. El teatro lírico en Granada en el siglo XIX (1800–1868). Tesis doctoral. Universidad de Granada. Granada: Editorial de la Universidad de Granada, 2012. 593 p.
37. Notizie // La Fama. 1851. No. 100. 15 dicembre.
38. Odessa // l'Italia musicale. 1856. No. 94. 22 novembre.
39. Odessa // L'Italia musicale. 1857. No. 17. 28 febbraio.
40. Odessa // La Fama. 1858. No. 103. 29 dicembre.
41. Recenti scritture // La Fama. 1851. No. 36. 5 maggio.
42. Recenti scritture // La Fama. 1855. No. 22. 15 marzo.
43. Recenti scritture // La Fama. 1855. No. 42. 24 maggio.
44. Recenti scritture // La Fama. 1856. No. 35. 1 maggio.
45. Roma. Teatro Valle // Il Pirata. 1845. No. 92. 9 maggio.
46. Scritture // Gazzetta dei teatri. 1855. No. 36. 21 luglio.
47. Scritture // Gazzetta dei teatri. 1856. No. 50. 16 settembre.
48. Scritture recenti // l'Italia musicale. 1856. No. 79. 1 ottobre.
49. Sono disponibili // Gazzetta dei teatri. 1856. No. 37. 11 luglio.
50. Supplemento // Gazzetta dei teatri. 1856. No. 5. 24 gennaio.
51. Teatri dell'Estero // La Fama. 1854. No. 2. 5 gennaio.
52. Teatri e spettacoli // La Fama. 1851. No. 21. 13 marzo.
53. Tiflis // La Fama. 1854. No. 50. 22 giugno.
54. Valentino Sermattei URL: <http://www.lacasadellamusica.it/Vetro/Pages/Dizionario.aspx?ini=S&tipologia=1&idoggetto=1384&idcontenuto=2683> (accessed: 15.11.2018).
55. Venezia // La Fama. 1856. No. 58. 21 luglio.
56. X. X. Nouvelles de l'Opéra // Journal d'Odessa. 1856. No. 117. 15/27 octobre.
57. X. X. Opera Italien // Journal d'Odessa. 1856. № 132. 19 February / 1 décembre.

REFERENCES

1. A. C. (1856). Opera Italian. Lucrezia Borgia [Opéra Italien. Lucrezia Borgia]. *Newspaper of Odessa [Journal d'Odessa]*, 92, August 13/25 [in French].
2. A. C. (1856). Fantastic nights of Mr. Gian Martini. Benefice of Mr. Placci [Soirées fantastiques de M. Gian Martini. Bénéfice de M. Placci...]. *Newspaper of Odessa [Journal d'Odessa]*, 64, June 8/20 [in French].
3. A. C. (1856). Odessa Theatre [Theatre d'Odessa]. *Newspaper of Odessa [Journal d'Odessa]*, 86, juillet 30 / August 11 [in French].
4. A. C. (1856). Odessa Theatre [Theatre d'Odessa]. *Newspaper of Odessa [Journal d'Odessa]*, 95, August 22 / September 3 [in French].
5. Aksakov, I. S. (1994). *Letters to people. 1849–1856 [Pis'ma k rodnym. 1849–1856]*. Moscow: Nauka, 656 p. [in Russian].
6. Available artists [Artisti disponibili]. (1853). *The fame [La Fama]*, 51, June 27 [in Italian].
7. Available artists [Artisti disponibili]. (1854). *The fame [La Fama]*, 66, August 17 [in Italian].
8. Available artists [Artisti disponibili]. (1856). *Musical Italy [La Fama]*, 8, January 26 [in Italian].
9. Batsak, K. (2015). Italian Opera Enterprise in Kyiv 1863–1866: pro et contra [Italiiska operna antrepyrza u Kyievi 1863–1866 rokiv: pro et contra]. *Ukrainian Musicology [Ukrainske muzykoznavstvo]*, 41, pp. 43–76 [in Ukrainian].
10. Batsak, K. (2018). Androsov's & E. Kechribardzhi's Italian Opera Enterprise at the Odesa City Theatre (from April 1853 to March 1854) [Italiiska operna antrepyrza V. Androsova – Ye. Kekhribardzhi v miskomu teatri Odesy (kviten 1853 – berezen 1854)]. *Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts [Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv]*, 3, pp. 105–117 [in Ukrainian].
11. Budden, J. (1985). *Verdi's Works. Volume first. From Oberto to Rigoletto [Le Opere di Verdi. Volume primo. Da Oberto a Rigoletto]*. Torino: E.D.T., 607 p. [in Italian].
12. Cherniayev, N. I. (2010). *From Kharkiv theatrical antiquity [Iz Har'kovskoj teatral'noj stariny]*. Kharkiv: Jekograf, 655 p. [in Russian].
13. Cominazzi, P. (1854). Milan. Teatro alla Scala [Milano. Teatro alla Scala]. *The fame [La Fama]*, 19, March 6 [in Italian].
14. Cominazzi, P. (1856). Milan. Teatro alla Scala [Milano. Teatro alla Scala]. *The fame [La Fama]*, 6, January 21 [in Italian].
15. Dzhervazi, L. (1870). Historical essay of the Italian Opera in Odessa from 1838 to February 1870 [Istoricheskij ocherk ital'janskoj opery v Odesse s 1838 po fevral' 1870 g.]. *Novorossiysk Telegraph [Novorossiyskij telegraf]*, 97, May 3 (15) [in Russian].
16. [F. Alopeus's, the mayor of Odessa, explanatory note for the “His Imperial Majesty's Office” 3d division about the censorship regulations contravention reason in the performance of G. Verdi's “Macbeth”]. (1856). *Russian State Historical Archive (Saint Petersburg)*. F. 780. Inventory 2. File 36, p. 76 [in Russian].
17. Florence [Firenze]. (1854). *The fame [La Fama]*, 76, September 21 [in Italian].
18. García, J. A. O. (2012). *El teatro lírico en Granada en el siglo XIX (1800–1868)*. Tesis doctoral. University of Granada. Granada: Editorial of the University of Granada, 593 p. [in Spanish].
19. K. K. (1856). Odessa Theatre [Odesskij teatr]. *Odessa Herald [Odesskij vestnik]*, 119, October 25 [in Russian].
20. Lerner, O. M. (1902). *Odessa antiquity [Odesskaja starina]*. Historical essays. Odessa: Tipografija Torgovogo doma G. M. Levinson, 36 p. [in Russian].

21. Nagonjaev (1858). Italian troupe in Kharkiv [Ital'janskaja truppa v Har'kove]. *Kharkiv provincial Gazette [Har'kovskie gubernskie vedomosti]*, 43, November 1 [in Russian].
22. Notes and news [Zametki i vesti]. (1855). *Odessa Herald [Odesskij vestnik]*, 104, September 13 [in Russian].
23. Notes and news [Zametki i vesti]. (1855). *Odessa Herald [Odesskij vestnik]*, 135, November 24 [in Russian].
24. News (1851). *The fame [La Fama]*, 100, December 15 [in Italian].
25. [Odesa mayor F. Alopeus's report to Novorossiysk and Bessarabian governor-general O. Strogonov on proposals for the Odesa city theatre transfer to a leasehold maintenance] (1860). *State Archive of Odessa Region*. F. 1. Inventory 193. File 206, pp. 29–35 rev. [in Russian].
26. [Odesa military governor M. Kruzenshtern's response to the request of Novorossiysk and Bessarabian governor-general O. Strogonov on the possibility of retaining by the cost of the city musicians and singers of the choir of the former Italian opera] (1856). *State Archive of Odessa Region*. F. 1. Inventory 194. File 622, pp. 2A–3 rev. [in Russian].
27. Odesa news [Odesskie vesti] (1855). *Odessa Herald [Odesskij vestnik]*, 96, August 25 [in Russian].
28. Odesa news [Odesskie vesti] (1857). *Odessa Herald [Odesskij vestnik]*, 36, March 30 [in Russian].
29. Odesa notes [Odesskie zametki] (1855). *Odessa Herald [Odesskij vestnik]*, 91, August 11 [in Russian].
30. Odesa notes [Odesskie zametki] (1856). *Odessa Herald [Odesskij vestnik]*, 125, November 8 [in Russian].
31. Odesa notes and news [Odesskie zametki i vesti] (1855). *Odessa Herald [Odesskij vestnik]*, 69, June 18 [in Russian].
32. Odesa Theatre [Odesskij teatr] (1855). *Odessa Herald [Odesskij vestnik]*, 73, June 28 [in Russian].
33. Odessa (1856). *Musical Italy [L'Italia musicale]*, 94, November 22 [in Italian].
34. Odessa (1857). *Musical Italy [L'Italia musicale]*, 17, February 28 [in Italian].
35. Odessa (1858). *The fame [La Fama]*, 103, December 29 [in Italian].
36. Ostrouhova, N. V. (2013). *Odesa Opera House in historical space and time [Odesskij opernyiy teatr v istoricheskom prostranstve i vremeni]*. The first book: 1804–1873. Odesa: Astroprint, 392 p. [in Russian].
37. [Poster of the opera “Macbeth” by G. Verdi, delivered by the Italian troupe in the city theatre of Odessa on December 15, 1856] (1856). *Russian State Historical Archive (Saint Petersburg)*. F. 780. Inventory 2. File. 36, pp. 3–3 rev. [in Russian].
38. Recent writings [Recenti scritte] (1851). *The fame [La Fama]*, 36, May 5 [in Italian].
39. Recent writings [Recenti scritte] (1855). *The fame [La Fama]*, 22, March 15 [in Italian].
40. Recent writings [Recenti scritte] (1855). *The fame [La Fama]*, 42, May 24 [in Italian].
41. Recent writings [Recenti scritte] (1856). *The fame [La Fama]*, 35, May 1 [in Italian].
42. Rome. Valle Theater [Roma. Teatro Valle] (1845). *The pirate [Il Pirata]*, 92, May 9 [in Italian].
43. Recent writings [Scritture recenti] (1856). *Musical Italy [L'Italia musicale]*, 79, October 1 [in Italian].
44. Writings [Scritture] (1855). *Theaters' Newspapers [Gazzetta dei teatri]*, 36, July 21 [in Italian].
45. Writings [Scritture] (1856). *Theaters' Newspapers [Gazzetta dei teatri]*, 50, September 16 [in Italian].

46. They are available [Sono disponibili] (1856). *Theaters' Newspapers [Gazzetta dei teatri]*, 37, July 11 [in Italian].
47. Supplement [Supplemento] (1856). *Theaters' Newspapers [Gazzetta dei teatri]*, 5, January 24 [in Italian].
48. Theaters of foreign countries [Teatri dell'Estero] (1854). *The fame [La Fama]*, 2, January 5 [in Italian].
49. Theaters and spectacles [Teatri e spettacoli] (1851). *The fame [La Fama]*, 21, March 13 [in Italian].
50. They say that come to us soon... [Govorjat, chto skoro priedet k nam...]. (1859). *Kharkiv provincial Gazette [Har'kovskie gubernskie vedomosti]*, 116, November 6 [in Russian].
51. Tiflis [Tiflis] (1854). *The fame [La Fama]*, 50, June 22 [in Italian].
52. *Valentino Sermattei*. Available at: <http://www.lacasadellamusica.it/Vetro/Pages/Dizionario.aspx?ini=S&tipologia=1&idoggetto=1384&idcontenuto=2683> (accessed: 15.11.2018) [in Italian].
53. Varvartsev, M. M. (2000). *Italians in the cultural space of Ukraine (the end of 18th – 20-es 20 cent.) [Italijci v kul'turnomu prostori Ukrayiny' (kinecz' XVIII – 20-ti rr. XX st.)]*, historic-biographical investigation (Dictionary). Kyiv, 324 p. [in Ukrainian].
54. Venice [Venezia] (1856). *The fame [La Fama]*, 58, July 21 [in Italian].
55. [Vitte, N. A.] (1886). *Short historical note on the theatrical situation in Odessa from the beginning of the burned down theatre construction i.e. from 1808 [Kratkaya istoricheskaya zapiska o polozhenii teatral'nogo dela v Odesse s nachala postroiki sgorevshego teatra, t. e. s 1808 goda]*. Odessa: Tipografiya A. Shul'tse, 27 p. [in Russian].
56. X. X. (1856). Opera News [Nouvelles de l'Opéra]. *Newspapre of Odessa [Journal d'Odessa]*, 17, October 15/27 [in French].
57. X. X. (1856). Italien Opera [Opera Italien]. *Newspapre of Odessa [Journal d'Odessa]*, 132, November 19 / December 1 [in French].

Бацак К. Ю. Сезоны итальянской оперы в Одессе 1855–1857 годов: репертуар, исполнители, реконструкция антрепризы. Осуществлён обзор репрезентации итальянского оперного искусства на сцене одесского театра в течение 1855/1856 годов в условиях финансового кризиса. Отсутствие достоверных данных о деятельности в это время итальянской оперной труппы побуждает раскрыть условия организации её выступлений, выявить состав участников, оперный репертуар, охарактеризовать творческие биографии, вокальное и сценическое мастерство главных исполнителей, влияние их выступлений на формирование музыкально-театральной среды в Одессе и других городах. В программах концертов на сценах театра и городской биржи звучала итальянская инструментальная и вокальная музыка в исполнении театрального оркестра, певцов второго плана и участников хора, которые остались в Одессе после временного прекращения оперной антрепризы. Раскрыто содержание оперного репертуара, отзывы местной прессы о сценических и вокальных особенностях выступлений солистов, а также неизвестные ранее факты их творческих биографий. Рассмотрены: деятельность Ф. Бергера по восстановлению итальянских оперных спектаклей на одесской сцене; апробация в Одессе новой модели оперной антрепризы, мобильной, адаптированной к гастрольным выступлениям в городах с мало развитой инфраструктурой досуга, а также выступления артистов одесской труппы Ф. Бергера в составе итальянских гастрольных трупп, в последующие годы участвовавших в театральных сезонах в других городах.

Ключевые слова: итальянская оперная антреприза, гастрольные выступления, зарубежный ангажемент, оперный репертуар, одесский городской театр, оперная труппа Ф. Бергера.

BATSAK KOSTYANTYN

Batsak Kostyantyn – PhD in History, Associate Professor, Director at the Institute of Arts at the Borys Grinchenko Kyiv University.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9687-093X>

DOI: [https://doi.org/10.31318/2414-052x.1\(42\).2019.160710](https://doi.org/10.31318/2414-052x.1(42).2019.160710)

**SEASONS OF THE ITALIAN OPERA IN ODESSA IN 1855–1857:
REPERTOIRE, PERFORMERS RECONSTRUCTION OF THE ANTHRACITE**

Relevance of the paper is to make a review of the Italian artistes' and musicians' activities on Odessa stage during 1855–1857.

Objectives of the study include clarifying of conditions for the organization of performances by Italian artistes and musicians in Odessa during 1855–1857, in conditions of the absence of theatre financing by the city authorities, the identification of the opera troupe-staff in 1856/1857, the study of the singers' vocal and scenic virtues and the reconstruction of the operatic repertoire. In this context, it is also important to reconstruct the creative biographies of opera soloists, to determine their performance influence on Odessa musical and theatrical environment formation and, as a result of their touring activities, on other Ukrainian cities one.

Methodology involves the semiotic-hermeneutic method (to analyze the peculiarities of scenic directing, the specifics of musical-critical thought, the audience reactions and preferences as a text of culture and its hermeneutic comprehension); biographical method (for clarifying and combining the facts of Italian singers' life and creative activity in Italy and abroad, in particular, in Ukraine); cultural-historical method (allows to study F. Berger's Italian troupe scenic activities as a social phenomenon, contributed to the dissemination of Italian opera achievements in the local musical and theatrical environment).

Findings and conclusions. It was clarified that the musical-theatrical activity in Odessa in 1855–1866 without city theatre annual financing by the municipality has not been actually stopped. Musicians, choir singers and some secondary soloists, who stayed in the city, participated in concerts at the theatre and in the city stock exchange hall. Later they have formed an Odessa troupe under F. Berger's leading, since the beginning in summer 1856, together with the artistes who came from Italy. This troupe, singing on the city theatre stage for nine months, offered spectators the Italian composers' popular opera repertoire, in which dominated G. Verdi's and G. Donizetti's works. The long pauses in the Italian troupe activities during the season, the reduction of operatic scores were caused by soloists' limited performance abilities, since among artistes were not singers to perform soprano and contralto leading parties, as well as for a long time, were not the first bass and baritone. F. Berger's troupe Odessa theatrical season became a peculiar test of performances and organizational opportunities for Italian opera performances in small troupes in other Ukrainian cities and towns. Presenting soon opera and concert performance programs in Kremenchuk, Poltava and Kharkiv, "strolling" F. Berger's troupe, despite the performers' composition heterogeneity, has popularized the best Italian operatic art achievements.

Keywords: Italian opera enterprise, touring performances, foreign engagement, opera repertoire, Odesa city theatre, F. Berger's operatic troupe.